

NAJSTARSZY SEJM WALNY KORONNY „DWUIZBOWY” W PIOTRKOWIE W 1468 ROKU

*Św.p. Januszowi Kurtyce,
wybitnemu znawcy historii Polski XV w.*

I

W 1993 r. obchodzono w Polsce rocznicę 500-lecia Sejmu. Obchody tego wydarzenia historycznego stały się okazją do szeregu oficjalnych jubileuszowych uroczystości, a także konferencji naukowych. Między innymi w styczniu 1993 r. miała miejsce w Piotrkowie Trybunalskim „oficjalna inauguracja obchodów 500-lecia Polskiego Parlamentaryzmu”.¹ Odsłonięto wtedy okolicznościową tablicę upamiętniającą dzień otwarcia obrad pierwszego sejmiku walnego. Jak ustalili niezależnie od siebie, pracujący na zlecenie Kancelarii Sejmu Antoni Gąsiorowski i Wacław Uruszczak, miało to miejsce w 28 stycznia 1493 r.² Czy jednak rzeczywiście, historia sejmiku staropolskiego miała swój początek w tym czasie i czy istotnie był to pierwszy sejm walny i tym samym „Polski Parlamentaryzm” liczy 500 lat?

Autorzy z XVI wieku Marcin Bielski (†1575)³ oraz Marcin Kromer (†1589)⁴ za pierwszy sejm obradujący z udziałem posłów wybranych na sejmikach ziemskich uważali sejm piotrkowski z 1468 r. W Kronice Marcina Bielskiego czytamy: „Potem król jechał do Wiślice na sejm, gdzie prosił szlachty Małej Polski o pobór na zapłatę żołnierzom w Prusiech, ale mu się Wielką Polską wymawiali. Przetoż król jechał do Koła, gdzie także Wielcy Polacy wymówili mu się Małymi Polakami. A tak król położył sejm walny w Piotrkowie, na który chciał, aby tak z Małej jako Wielkiej Polski ze wszystkich województw przyjechali posłowie, którzyby mieli moc od drugiej braciej zezwolić na pobór, aby mu się na potem jeden drugim nie wymawiał. Także to przyszło od tego czasu w obyczaj, iż żaden sejm walny nie może być bez posłów, ani prawa żadne bez nich kowane; zaczęli się im dalej tem więcej władza ich zamogła tak, iż już senat ze wszystkiej władze wyzuli”.⁵ Pogląd ten podzielali także późniejsi autorzy. Najwybitniejszy historyk polski z pierwszej połowy XIX w. Joachim Lelewel w swych „Dziejach Polski potocznym sposobem opowiedzianych”⁶ napisał: „Sejmy były bardzo często najpospoliciej się zbierały w Piotrkowie. Na nich stanowiono różne prawa. Najważniejsze ustanowiono na sejmie w Nieszawie, 1454. Zbierały się te sejmy dla stanowienia podatków, a że ze złych ustanowień podatków różne nieporozumienia po prowincjach nastąpiły i sposób zbierania się sejmiku nie był oznaczony, więc żeby niepewności

---

¹ Zob. M. Gąsior, Wstęp do publikacji pt. „Piotrków Sejmowy. Materiały z sesji naukowej odbytej 28 stycznia 1994 r. z okazji 500-lecia ukształtowania się Sejmu Polskiego”, Piotrków 1995, s. 3 i n.

² Wyniki ich badań opublikowane zostały w „Przeglądzie Sejmowym” nr 1 z 1993 r.

³ Kronika Marcina Bielskiego, t.II (Księga IV, V), Wydanie Kazimierza Józefa Turowskiego, Nakład i druk Karola Pollaka, Sanok 1856, s. 824 – 825.

⁴ M. Cromerus, *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX*, Köln 1589, l. XXVII, p. 399 sq. (Polska Biblioteka Internetowa, http://www.pbi.edu.pl/book_reader.php?p=40959&s=1).

⁵ Kronika Marcina Bielskiego ...op.cit., s. 824 – 825.

⁶ J. Lelewel, *Dzieje Polski potocznym sposobem opowiedziane, do nich dwanaście obrazów skreślił*, Warszawa 1829, s. 152 [XIX. *Sejmy. Izba poselska*].

zapobiec, na sejm do Nowego Korczyna,⁷ 1468, ziemie i powiaty na sejmikach obrały posłów. Odtąd tak zawsze było, że na sejmikach obierano posłów i dawano im pełnomocnictwa. Ci posłowie zjeżdżali się na sejm, gdzie i król i senat przebywali. Senat zasiadał w jednej izbie, a posłowie w drugiej. Jakie prawo przyjęły obie izby, to przyjmował król, a na które izba poselska nie zezwoliła, to się utrzymać nie mogło. W izbie poselskiej była cała moc wolności i władzy szlacheckiej. Do izby przypuszczano i reprezentantów miast.”⁸ Lelewel oparł swój pogląd zapewne na lekturze kronik, a więc Długosza, Kromera czy Bielskiego. Bardziej wnikliwe badania prowadził Władysław Bentkowski, który w 1839 r. w Lipsku opublikował pracę pt. *De comitorum in Polonia sub regibus stirpis Jagellonicae habitorem vicissitudinibus*.⁹ Stwierdził w niej, że w 1468 r. na mocy postanowienia samego króla na zwołany przez niego sejm piotrkowski przybyli posłowie wybrani na sejmikach ziemskich po dwóch z każdego województwa (*bini ex unoquoque palatinatu*) wyposażeni w pełną moc stanowienia (*plena potestas statuendi*) w sprawie podatków.¹⁰ Podobną opinię zmieścił w swojej Historii Polski czołowy przedstawiciel krakowskiej szkoły historycznej – Józef Szujski.¹¹

W 1863 r. Władysław Łebski ogłosił we Wrocławiu drukiem opracowanie poświęcone genezie instytucji poselstwa ziemskiego w sejmie staropolskim pt. *De nuntiorum terrestrium in Polonorum Rep[ublicae]. Origine, conditione, rebus gestis. Pars prior (1468 – 1668)*. Praca ta była dysertacją doktorską przedłożoną na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Wrocławskiego. Publiczna obrona miała miejsce 21 stycznia 1863.¹² Pomimo, iż w chwili publikacji jej autor liczył zaledwie 23 lata,¹³ opracowanie to zasługuje na uwagę. Zostało oparte na źródłach historycznych i wyposażone w przypisy. W odniesieniu do kwestii najstarszego sejmu obradującego z udziałem posłów ziemskich Władysław Łebski opowiedział się jednoznacznie za sejmem z 1468 r. Powołując się na przekaz z Roczników Długosza stwierdził, że w tym roku doszło po raz pierwszy – na polecenie króla - do wyboru posłów szlachty na poszczególnych sejmikach powiatowych, którzy z kolei wzięli udział w sejmie walnym. Od tego czasu stało się zwyczajem, że posłowie ziemscy brali regularnie udział w sejmach walnych (*Quae quum ita sint, vix quispiam contendat, iam inde ab illo a. 1468 nuntios terrestres quibuscunque comitiis adhiberi solitos esse*).¹⁴

Pierwszym badaczem, który nie dał wiary przekazowi Długosza oraz ustaleniom innych autorów w przedmiocie genezy dwuizbowego sejmu walnego był Michał Bobrzyński. W pracy pt. “Sejmy polskie za Olbrachta i Aleksandra”, ogłoszonej w 1876 r., czas rządów Kazimierza Jagkiellończyka nazwał okresem “falowania parlamentaryzmu”, w którym jego struktury nie były jeszcze ukształtowane. Nadto zdaniem Bobrzyńskiego, początków sejmu polskiego niesposób jest ustalić z powodu braku dostatecznych źródeł. Za w pełni rozwinięty

---

⁷ Wskazanie Nowego Korczyna jako miejsca sejmu w 1468 r. jest zapewne omyłką.

⁸ J. Lelewel, *Dzieje Polski ...op.cit.*, s. 152.

⁹ Lipsiae 1839.

¹⁰ W. Bentkowski, *De comitorum in Polonia sub regibus stirpis Jagellonicae habitorem vicissitudinibus*, Lipsiae 1839, s. 42 – 43.

¹¹ J. Szujski, *Dzieje Polski*, t. II Jagiellonowie, Lwów 1862, s. 108.

¹² W. Łebski, *De nuntiorum terrestrium in Polonorum Republicae origine, conditione, rebus gestis. Pars prior (1468 – 1668)*, Vratislaviae 1863, s. 11-12.

¹³ Jak wynika z krótkiego załączonego do dysertacji doktorskiej życiorysu, autor urodził się 3 X 1840 r. w Stążkach w Prusach Zachodnich. Rodzicami jego byli Jan i Konstancja z domu Trembecka. Po ukończeniu gimnazjum katolickiego w Chełmnie, zapisał się w 1858 r. na studia historyczne i literackie na Wydziale Literatury (*Alma Litterarum*) Uniwersytetu Odrzańskiego (*Universitas Viadrina*). Zob. W. Łebski, *De nuntiorum terrestrium...*, s. 100 „Vita“.

¹⁴ *Ibidem*, s. 11-12.

uważał dopiero sejm w czasach Jana Olbrachta, kiedy ujawniła się w polskim parlamentarzyźmie "idea centralizacji".¹⁵

Historykiem, który wprost zakwestionował pogląd o pierwszeństwie sejmu z 1468 r. był Adolf Pawiński (1840 - 1896), znakomity znawca i wydawca źródeł historycznych, profesor Szkoły Głównej, a następnie rosyjskiego Cesarskiego Uniwersytetu w Warszawie; od 1875 r. naczelnik warszawskiego Archiwum Głównego Akt Dawnych. Badacz ten wniósł szczególnie wiele do poznania dziejów polskiego parlamentaryzmu. Owocem jego naukowych dociekań było wydane nakładem własnym autora, pomnikowe dzieło pt. *Sejmiki ziemskie. Początek i rozwój aż do ustalenia się udziału posłów ziemskich w ustawodawstwie sejmu walnego 1374-1505* (Warszawa 1895). W pracy tej autor w pogłębiony i bogato udokumentowany sposób przedstawił genezę i rozwój polskiego parlamentaryzmu w epoce późnego średniowiecza. Fundament, na którym wzniesiony został sejm walny, stanowiły jego zdaniem szlacheckie sejmiki ziemskie. W następstwie przywilejów nieszawskich z 1454 r., stały się one podwaliną i ostoją staropolskiego parlamentaryzmu a w konsekwencji państwa. "Jest on [tj.sejmik ziemski - WU] - pisał -...podwaliną całej budowli politycznej, zasadą kształtującą, jednostkę pierwiastkową, naczyniem życia, dźwignią ruchu i tym typowym wzorem, według którego układa się forma całości. Sejmik ziemski snuje się jak czerwone pasmo, przez przedziwo wieków od końca XIV stulecia aż do upadku państwa, jak motyw główny w pieśni przez wszystkie zwrotki aż do ostatniej fali dźwięków".¹⁶ Aż do końca politycznego bytu I Rzeczypospolitej sejmik zachował "udzielność", której konsekwencją były ograniczony mandat poselski, instrukcje i *liberum veto*.

Adolf Pawiński był pierwszym badaczem, który w zdecydowany sposób postawił tezę, że najstarszym sejmem walnym dwuizbowym, obradującym z udziałem posłów ziemskich był sejm piotrkowski obradujący w 1493 r.¹⁷ "Stoimy więc - pisał - wobec dokonanego zdarzenia - pierwszego w Polsce sejmu, stwierdzonego dowodnie ze wszystkimi znamionami ustawodawczego zgromadzenia, złożonego z trzech czynników, króla, senatu i gmin szlacheckich w osobie ich przedstawicieli".¹⁸ Nie zaprzeczał bynajmniej obecności posłów na sejmach wcześniejszych, jednakowoż uważał, że "poselstwo sejmowe - za czasów Kazimierza Jagiellończyka coraz częściej powoływane do życia, nie jest jeszcze stałym organem życia sejmowego".¹⁹ Za decydujący argument w uznaniu pierwszeństwa sejmu z 1493 r. uważał "nie dochowanie się żadnych wyraźniejszych śladów zjednoczonego ustawodawstwa"²⁰ sejmowego z czasów dawniejszych. Chodziło mu o wydawane na sejmach walnych konstytucje obowiązujące w całym Królestwie. Jego zdaniem tego rodzaju ustawodawstwo pojawiło się dopiero w 1493 r. Tym samym, zdaniem Pawińskiego, polski sejm z 1493 r. był tym samym, co w Anglii *the Model Parliament* z 1295 r.²¹ Jak pisał w innym miejscu "w roku 1493 kończy się ustawodawstwo prowincjonalne, powstają powszechnie sejmy, obejmujące obie wielkie dzielnice, na które rozpadła się była ówczesna Polska".²² W swoim dziele o „Sejmikach” A. Pawiński poddał krytyce tezę W. Bentkowskiego i W. Łebińskiego o zapoczątkowaniu w 1468 r. zwyczaju wysyłania na sejmy posłów wybieranych przez szlachtę na sejmikach ziemskich.²³ Jego zdaniem, źródło tej informacji, czyli zawartą w Rocznikach wypowiedź

¹⁵ M. Bobrzyński, *Sejmy polskie za Jana Olbrachta i Aleksandra*, [w:] tegoż, *Szkice i studia historyczne*, t. I, Kraków 1922, s. 196.

¹⁶ A. Pawiński, *Sejmiki ziemskie. Początek ich i rozwój aż do ustalenia się udziału posłów ziemskich w ustawodawstwie sejmu walnego 1374 - 1505*, Warszawa 1895, s. 237.

¹⁷ *Ibidem*, s. 172 i n.

¹⁸ *Ibidem*, s. 181.

¹⁹ *Ibidem*, s. 154.

²⁰ *Ibidem*, s. 181.

²¹ *Ibidem*, s. 182.

²² *Ibidem*, s. 183.

²³ *Ibidem*, s.113.

kronikarza należy rozumieć, nie jako wybór „po 2 posłów ze wszystkich powiatów”, lecz wybór tylko dwóch posłów z ziem krakowskich, których wysłano do Piotrkowa w celu wspólnych debat z Wielkopolanami.

Forsowana przez Pawińskiego teza o pierwszeństwie sejmu z 1493 r. została przyjęta przez naukę polską, zrazu nieufnie, czego wyraz znaleźć można w pracach Franciszka Piekosińskiego²⁴ i Antoniego Prochaska.²⁵ W szczególności Prochaska poddał argumentację Pawińskiego w sprawie przekazu Jana Długosza wnikliwej krytyce. W konsekwencji odrzucił tezę o pierwszeństwie sejmu z 1493 r. jako „dwuizbowego”. Uważał jednak, że dopiero w czasach Jana Olbrachta „najważniejsze sprawy państwa i w ogólności kierunek ich główny przeniesiono na sejmy walne”.²⁶ Obrady sejmu w 1468 r. z udziałem posłów nie miały więc, zdaniem tego badacza, żadnego przełomowego znaczenia. Natomiast bez zastrzeżeń przyjęli pogląd Pawińskiego historycy ustroju - Oswald Balzer²⁷ i Stanisław Kutrzeba.²⁸ W szczególności ten ostatni stwierdził, że w drugiej połowie XV w. powstał zwyczaj wysyłania posłów sejmików ziemskich na zjazdy prowincjonalne: w Kole (dla Wielkopolski) i w Korczynie (dla Małopolski), zaś w 1493 r. „po raz pierwszy i odtąd stało się już regułą – także na sejm generalny”.²⁹ Z kolei Władysław Konopczyński uznał – wzorem Pawińskiego - sejm piotrkowski z 1493 r. za polski *Model Parliament* lub sejm „wzorowy”.³⁰ W opracowanej przez niego „Chronologii sejmów polskich 1493 – 1793”, zestawiającej sumaryczne informacje o każdym z 245 sejmów, jakie odbyły się w wymienionym okresie czasu, jako pierwszy figuruje sejm walny w Piotrkowie, obradujący w styczniu – lutym 1493 r.³¹ Do poglądu, iż dopiero na przełomie XV i XVI w. doszło do ukształtowania się sejmu dwuizbowego skłaniał się także Józef Siemieński, jakkolwiek podkreślał ewolucyjność procesu jego tworzenia, co potwierdzała obecność posłów ziemskich na zjazdach walnych w 2 połowie XV wieku.³²

Po II wojnie światowej problematyką genezy sejmu walnego zajął się Witold Knoppek, uczestnik seminarium Zygmunta Wojciechowskiego w Uniwersytecie w Poznaniu. W obszerniejszej pracy pt. „Zmiany w układzie sił politycznych w Polsce w drugiej połowie XV w. i ich związek z genezą dwuizbowego sejmu”³³ Knoppek przedstawił rozwój instytucji parlamentarnych w Królestwie Polskim jako skutek przemian społeczno-ekonomicznych i rezultat walki w łonie klasy feudalnej między możnowładztwem i szlachtą. Zwycięsko z tej walki wyszła szlachta, a uwieńczeniem tego było powstanie dwuizbowego sejmu w

²⁴ F. Piekosiński, Wiece, sejmiki, sejmy i przywileje ziemskie w Polsce wieków średnich, Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydział historyczno-filozoficzny t. XXXIX, 1900, s. 237.

²⁵ A. Prochaska, Geneza i rozwój parlamentaryzmu za pierwszych Jagiellonów, Rozprawy Akademii Umiejętności w Krakowie, Wydział historyczno-filozoficzny, t. XXXVIII, s. 39 i n.

²⁶ Ibidem, s. 175.

²⁷ W swych wykładach z „Historii ustroju Polski” sejm walny z 1468 r. O. Balzer określał jako „zjazd”, rezerwując nazwę sejm dopiero dla zgromadzeń z końca XV w. Zob. O. Balzer, Historia ustroju Polski, wyd. 4, Lwów 1903, s. 344. Natomiast sejm z 1493 r. uczony ten nazwał „pierwszym na pewno stwierdzić się dającym sejmem polskim”. Zob. O. Balzer, Państwo Polskie w XIV i XVI w., „Kwartalnik Historyczny” R. XXI, 1907, s. 290-291.

²⁸ Por. S. Kutrzeba, Skład sejmu polskiego 1493 – 1793, „Przegląd Historyczny” R. 1906, s.43-76, 179-202, 309-341.

²⁹ S. Kutrzeba, Historia ustroju Polski, t. I, wyd. VIII, Warszawa 1948, s. 217.

³⁰ W. Konopczyński, Liberum veto. Studium porównawczo-historyczne, Kraków 1918, wyd. 2 poprawione, Kraków 2002, s. 139.

³¹ W. Konopczyński, Chronologia sejmów polskich 1493 – 1793, zestawił i wstępem poprzedził ....., Archiwum Komisji Historycznej PAU, t. XVI, Kraków 1948, nr 3, s. 132.

³² Por. J. Siemieński, Od sejmików do sejmu 1454 – 1505, [w:] Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby, t. I, Kraków 1938, s. 445 – 460.

³³ Publik. w: „Czasopismo Prawno-Historyczne” t. VII, 1955, z. 2, s. 55 – 95.

Piotrkowie w 1468 r. Jego zdaniem “zjazd piotrkowski [1468 r. – dop.WU] był bezspornie zjazdem dwuizbowym, przy czym owa druga izba składała się z posłów sejmików.”³⁴ Stanowisko W. Knoppka nie zyskało jednak aprobaty środowiska naukowego. Surowej krytyce poddał je w szczególności Karol Górski w pracy pt. *Rządy wewnętrzne Kazimierza Jagiellończyka w Koronie*, zarzucając błędne wnioskowanie *ex silentio*.³⁵

W latach 50-tych XX w. badania nad początkami sejmu walnego podjął Juliusz Bardach, dzięki któremu tematyka staropolskiego parlamentaryzmu nabrała rangi priorytetowej w badaniach historycznych i historyczno-prawnych. W 1959 r. na VIII Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich przedstawił referat o genezie sejmu polskiego³⁶. Tematowi temu pozostał wierny i w latach następnych publikując wiele analitycznych i syntetycznych rozpraw.

J. Bardach postrzegał sejm polski i inne zgromadzenia szlacheckie jako element ustroju stanowego, który rozwinął się w Polsce od XIV w. i trwał aż do końca niepodległego bytu I Rzeczypospolitej (1795). Sejm był zgromadzeniem stanowym, analogicznym do zgromadzeń tego rodzaju występujących w innych państwach Europy w okresie od XIII do XVIII w. W tym ujęciu dwuizbowy sejm walny jaki powstał w 1493 r. nie stanowił jakiegś zdecydowanej nowej instytucji. W szczególności Bardach odrzucał stanowczo poglądy dawniejszej nauki, upatrującej w sejmie dwuizbowym istniejącym na stałe od 1493 r. ogólnonarodowy parlament. Powstanie sejmu wiązało z rozwojem przywilejów szlacheckich. W najobszerniejszym swoim studium pt. „Początki sejmu” opublikowanym w 1984 r. jako rozdział I w t. I „Historii Sejmu Polskiego, pod red. J. Michalskiego, J. Bardach powstanie sejmu opisał jako proces historyczny instytucjonalizacji wcześniejszych praktyk sejmowania czyli w istocie wspólnych konsultacji króla i stanu szlacheckiego. Wykorzystując badania A. Pawińskiego, a także współczesnych badaczy (m.in. Tadeusza Szulca³⁷) w licznych opracowaniach publikowanych w kraju oraz za granicą przedstawiał dzieje sejmu w XV w. jako złożony proces formowania się tej instytucji.³⁸ Proces ten dotyczył zarówno jego organizacji, kompetencji, jak samej procedury obrad. Jego przebieg stanowił część szerszych procesów społecznych w późnośredniowiecznej Polsce. Instytucjonalizacja dotyczyła w szczególności systemu reprezentacji, która od reprezentacji niedoskonałej przekształcała się stopniowo w poselstwo ziemskie. Zakończenie tego procesu widział jednak nie w sejmie z 1493 r., a w sejmie radomskim z 1505 r., na którym doszło do uchwalenia konstytucji *Nihil novi*.³⁹

J. Bardach akceptował pogląd A. Pawińskiego i S. Kutrzeby w odniesieniu do sejmu z 1493 r., jako pierwszego dwuizbowego sejmu walnego. W swojej syntezie historii ustroju dawnej Polski stwierdził, że na sejmie „od 1493 r. wyodrębniło się na stałe ogólnopaństwowe przedstawicielstwo sejmików ziemskich w postaci posłów ziemskich” i tym samym doszło do

---

³⁴ Ibidem, s. 89.

³⁵ K. Górski, *Rządy wewnętrzne Kazimierza Jagiellończyka w Koronie*, „Kwartalnik Historyczny” R. LXVI, nr 3, s. 745.

³⁶ J. Bardach, *O genezie sejmu polskiego*, VIII Powsz. Zjazd Historyków Polskich sekcja VII, Warszawa 1959. Badania w tym zakresie były prezentowane także wcześniej na forum zagranicznym. Por. J. Bardach, *Les origines de la diète polonaise*, *Revue Historique de Droit Français et Etranger*, t. 34, 1956, 3, s. 473-474.

³⁷ T. Szulc, *Uchwały podatkowe ze szlacheckich dóbr ziemskich za pierwszych Jagiellonów*, Łódź 1991.

³⁸ Najważniejsze prace J. Bardacha poświęcone genezie sejmu to: *Les origines de la diète polonaise*, *Revue Historique de Droit Français et Etranger* t. 34, 1956, 3, s.473-474; *La formation des Assemblées polonaises au XV siècle et la taxation*, [w:] *Ancien Pays et Assemblées d'Etats*, vol.LXX, Bruxelles 1978, s.249-296; *Deputés à la Diète en Pologne d'Ancien Régime*, [w:] *Acta Poloniae Historica*, t.39, 1979, s.143-185; *Początki sejmu*, [w:] *Historia sejmu polskiego*, t. I, red. J. Michalski, Warszawa 1984, s.5 – 62; *Election of Sejm Deputies in Old Poland*, [w:] *The Polish Parliament*, Wrocław 1985, s.121-144 *Sejm dawnej Rzeczypospolitej*, [w:] *Dzieje Sejmu Polskiego*, Warszawa 1993, s. 34; *O stawaniu się sejmu polskiego we współczesnej historiografii*, [w:] *Parlamentaryzm w Polsce we współczesnej historiografii*, Warszawa 1995, s. 29 – 54.

³⁹ Por. J. Bardach, *Początki sejmu...*, w: *Historia sejmu* t. I, s.58-62.

ukształtowania się dwuizbowego sejm. ⁴⁰ Podobnie wypowiadał się także w szeregu publikacjach adresowanych do szerszej publiczności, jak w szczególności w popularnym opracowaniu pt. „Dzieje Sejmu Polskiego” wydanym w 1993 r. z okazji 500-lecia sejm. ⁴¹ Należy dodać, że pogląd o powstaniu w 1493 r. izby poselskiej i tym samym dwuizbowego sejm. został uznany za swoisty kanon opinii historyków ustroju Polski. Figurował on w fundamentalnej syntezie dziejów ustroju i prawa dawnej Polski powstałej pod redakcją J. Bardacha, której t. II opracowali Zdzisław Kaczmarczyk i Bogusław Leśnodorski. ⁴²

Na historyczną wagę sejm. z 1493 r. zwracali uwagę także inni badacze. Władysław Czapliński, znawca dziejów polskiego sejm. doby nowożytnej, po raz pierwszy w 1958 r. na VIII Zjeździe Historyków Polskich, a następnie w kilku późniejszych publikacjach, ⁴³ wyraził – idąc śladem Stanisława Kutrzeby – opinię, że nazwa sejm. walny nie może być przyznana zgromadzeniom stanowym z XV w., lecz winna zostać zarezerwowana dla w pełni wykształconego sejm. z końca tego stulecia. ⁴⁴ Pogląd ten znalazł swoje pełne odzwierciedlenie w wielu syntezach dziejów Polski, jak choćby w “Historii Polski” przygotowanej w Instytucie Historii PAN. ⁴⁵ Datę 1493 r. jako początkową przyjęli równie wydawcy *Volumina Constitutionum*. ⁴⁶ W swoim zamierzeniu wydawnictwo to obejmuje całość dorobku staropolskich sejmów. Sejm piotrkowski z 1493 r. uznano w nim *implicite* za najstarszy sejm. walny dawnej Polski.

Pomimo, że pogląd o pierwszeństwie sejm. z 1493 r. jest we współczesnej polskiej historiografii od dawna ugruntowany, moim zdaniem zagadnienie to zasługuje na ponowną analizę. Jest znamienne, że nikt z badaczy, a w szczególności Juliusz Bardach, nie podjęli żadnej próby, aby wzbogacić kwerendę źródłową. Uczony ten korzystał jedynie z materiału zebranego przez Adolfa Pawińskiego, dokonując co najwyżej i to raczej rzadko jego reinterpretacji. W nikłym zakresie Bardach wykorzystywał przekaz Długosza, jak też praktycznie pominął opublikowane księgi rachunków królewskich. Tymczasem praca Pawińskiego przy bliższym poznaniu budzi wątpliwości co do zasadności wniosków w badanej kwestii. W konsekwencji zastrzeżenia rodzą się także przy lekturze prac innych autorów.

II

O sejmie z 1468 r. najobszerniejszą informację przekazał Jan Długosz w swoich „Rocznikach”. W księdze dwunastej tego wiekopomnego dzieła czytamy, jak następuje:

„W sobotę nazajutrz po świętym Janie Chrzcicielu [tj. 25 VI 1468 król – dop. WU], wyjeżdża z Krakowa ze swą żoną Elżbietą i przybywszy do Wiślicy odbywa tam zjazd, domagając się uchwalenia dla siebie wsparcia na opłacenie żołnierzy najemnych. Odroczywszy tę sprawę do namysłu, choć wszyscy rycerze i szlachta, biorąc pod uwagę trudną sytuację Królestwa, zdecydowali, że należy przyjść z pomocą, to jednak ostateczną decyzję odłożyli na walny zjazd w Piotrkowie, aby nie wydawało się, że pospiesznie bez rycerzy wielkopolskich wyrazili zgodę na rzecz ważną. Następnie ze wszystkich powiatów wybierają po dwu posłów, którzy będą mieli

⁴⁰ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, Historia ustroju i prawa polskiego, Wyd. 3 poprawione, Warszawa 1996, s. 217.

⁴¹ J. Bardach, S. Grodziski, A. Gwiżdż, A. Jankiewicz, K. Działocha, R. Krasowski, D. Jarosz, Dzieje Sejmu Polskiego, koordynacja J. Bardach, Warszawa 1993, s. 23 i n.

⁴² Z. Kaczmarczyk i B. Leśnodorski, Historia państwa i prawa Polski, tom II Od połowy XV wieku do r. 1795, pod red. J. Bardacha, wyd. 2 popraw. i uzup., Warszawa 1966, s. 119.

⁴⁴ Por. W. Czapliński, Dzieje sejm. polskiego do roku 1939, Warszawa 1984, s. 16.

⁴⁵ Historia Polski t. I Do roku 1764. Część II Od poł. XV w., pod red. H. Łowmiańskiego, Warszawa 1958, s. 171.

⁴⁶ *Volumina Constitutionum*, Tom I 1493 – 1549, Volumen 1 (1493 – 1526), Do druku przygotowali S. Grodziski, I. Dwornicka i W. Uruszczak, Warszawa 1996 [cyt. niżej: VC I/1]

prawo do wyrażenia zgody na skromną pomoc. W piątek, 1 lipca, król Kazimierz wyjechawszy z Wiślicy, przez Chęciny i inne miasta przybył do Koła. Tam w dzień świętej Małgorzaty [13 VII 1468 – dop. WU] odbył z rycerzami ziem Wielkopolski inny zjazd, domagając się od nich takiego samego wsparcia. Tu także odsunięto sprawę na następny zjazd, który miał się odbyć na 8 dni przed świętem świętego Michała w tym samym miejscu.”⁴⁷

W świetle słów Długosza, po dłuższym pobycie w Krakowie,⁴⁸ król wraz z dworem wyruszył w podróż, w czasie której odbył najpierw sejmik w Wiślicy w dniach od 25 do 30 czerwca. Był to najprawdopodobniej sejmik generalny małopolski. Sejmiki generalne zazwyczaj odbywały się w Nowym Mieście Korczynie. Z bliżej nieznanych przyczyn tym razem miało to miejsce w Wiślicy. Na sejmiku obradowano nad sprawą podatków na opłacenie żołnierzy zaciężnych. Pomimo przychylnego stanowiska, decyzję ostateczną odłożono na sejm walny w Piotrkowie. Jako powód wskazano potrzebę wspólnego decydowania o sprawach ważnych ze szlachtą wielkopolską. Na sejm ten wybrano po dwóch posłów z każdego powiatu, umocowując ich do wyrażenia zgody na skromny podatek (*ex omnibus deinde districtibus duos legunt nuntios, potestatem ad consentiendum in modestum subsidium habituros*).⁴⁹ Jak to wyżej wspomniano, zdaniem Adolfa Pawińskiego⁵⁰ wymieniony przekaz Długosza nie należy rozumieć, jako wybór „ze wszystkich powiatów po 2 posłów”, lecz wybór tylko dwóch posłów z ziem krakowskich, których wysłano do Piotrkowa na obrady z Wielkopolanami. Oznaczałoby to, że w Piotrkowie ziemie małopolskie reprezentowane były tylko przez 2 posłów.⁵¹ Wyposażono ich nadto w instrukcję ograniczającą moc ich stanowienia (*potestas ad consentiendum in modestum subsidium*). Tym samym Pawiński zaprzeczał, aby na sejmie w Piotrkowie obradującym w jesieni 1468 r. pojawili się posłowie z poszczególnych ziem. Stanowisko Pawińskiego nie jest przekonujące. Wyrażenie *ex omnibus districtibus* może – jak twierdzi Pawiński – znaczyć „od wszystkich powiatów”, a więc, iż wszystkie powiaty małopolskie wydelegowały dwóch posłów. Nie jest to jednak jedyne znaczenie. Wyrażenie to można rozumieć także następująco: „po wszystkich powiatach”, „odnośnie wszystkich powiatów”, „spośród wszystkich powiatów”, „przez wszystkie powiaty”, czy wreszcie „z wszystkich powiatów” w znaczeniu „jednakowo z każdego powiatu”. Należy pamiętać, że informacja Długosza o wydelegowaniu „posłów ze wszystkich powiatów” nie jest typowa, lecz osobliwa. Kronikarz najprawdopodobniej chciał utrwalić tę informację, jako doniosłą, ujawniającą nową praktykę sejmowania. Gdyby mieli być to tylko dwaj posłowie z całej Małopolski, nie byłoby to niczym osobliwym. Nie byłoby powodów do informowania o tym czytelnika. Kronikarz mógłby więc pominąć informację o powiatach czyli ziemiach i napisać tylko, że sejmik małopolski lub że Małopolanie wydelegowali dwóch posłów w słowach - *deinde duos legunt nuncios*.

Podmiotem, który *legunt nuncios* była oczywiście szlachta, a ściślej wymienieni w zdaniu poprzednim *militares et nobiles*. Nie wiadomo jednak, czy wyboru posłów dokonano na

⁴⁷ Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego, Księga dwunasta 1462 – 1480, Warszawa 2006, s. 230.

⁴⁸ W Krakowie król Kazimierz przebywał od 13 do 25 kwietnia 1468 r. Zob. niepublik. opracowanie F. Pappégo, Itinerarium Casimiri IV z lat 1454 – 1479, [w:] Biblioteka PAN i PAU w Krakowie, rkps 2235, k. 4.

⁴⁹ *Joanni Dlugossi Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae, Liber duodecimus 1462-1480*, Cracoviae 2005, s. 219; *Jana Długosza kanonika krakowskiego Dziejów polskich ksiąg dwanaście*, wyd. i przeł. A. Przeździecki, t. V, Kraków 1870, s. 480. Por. tłumaczenie: *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, Księga dwunasta 1462-1480, Warszawa 2006, s. 230: „Następnie ze wszystkich powiatów wybierają po dwóch posłów, którzy będą mieli prawo do wyrażenia zgody na skromną pomoc“.

⁵⁰ A. Pawiński, *Sejmiki ziemskie*, s. 113.

⁵¹ Stanowisko A. Pawińskiego przytoczyli autorzy „Rozbioru krytycznego Annalium Poloniae Jana Długosza z lat 1445 – 1480”, t. II, opr. S. Gawęda, K. Sieradzka, J. Radziszewska, pod kier. J. Dąbrowskiego, Wrocław – Warszawa – Kraków 1965, s. 238.

wspomnianym sejmiku prowincjonalnym w Wiślicy i byli to wyłącznie posłowie z ziem małopolskich, czy też wybrano ich na sejmikach zwołanych w czasie późniejszym w całym Królestwie. W grę wchodzi obydwie możliwości znaczeniowe. Z pewnością jednak bardziej trafna jest ta druga. Za jej prawdziwością przemawia Długoszowy opis sejmu piotrkowskiego. Wynika z niego, że 9 października 1468 r. odbył się w Piotrkowie, na którym poza innymi sprawami zajęto się sprawą podatków na zapłatę zaległego żołdu dla zaciężnych.

Na sejmie tym byli obecni poza królem i panami rady, także „posłowie wysłani od rycerzy i szlachty”. Zacytujmy jednak słowa kronikarza:

Następnie tak król, jak i członkowie rady, zwrócili się ku szukaniu sposobu, w jaki by można wypłacić żołą żołnierzom; dla tej jednej sprawy został wyznaczony wspomniany zjazd, ale ponieważ posłowie wysłani ze strony rycerzy i szlachty wyjaśniali, że nie otrzymali mandatu na wyrażenie zgody na jakieś wsparcie, wyjaśnienie to poruszyło wszystkich; ponieważ obecni tam ludzie nie mogli wydać żadnego orzeczenia, wyznaczono dwa zjazdy: jeden w Kole dla ziem Wielkopolski, na dzień świętego Mikołaja [6 XII], i drugi na dzień Poczęcia Świętej Marii Panny w Nowym Mieście Korczynie [8 XII], żeby na nich można było uzyskać zgodę rycerzy na udzielenie finansowej pomocy.⁵²

Zgodnie z powyższym przekazem, w sejmie walnym w październiku 1468 r. wzięli udział poza królem i panami rady także posłowie ziemscy.⁵³ W debatach nad podatkiem odmówili oni swojej zgody, powołując się na brak odpowiedniego umocowania. Z tego powodu sejm nie podjął uchwały podatkowej, którą odesłano na sejmiki prowincjonalne posejmowe, określając daty ich zwołania. Obecni na tym sejmie posłowie szlachty wystąpili w roli mandatariuszy sejmików i kierowali się udzieloną im instrukcją. Mandat jaki posiadali miał charakter mandatu nakazowego. Na sejmie piotrkowskim w jesieni 1468 r. debatowano jednakowoż nie tylko nad sprawami podatków, lecz także nad innymi bieżącymi sprawami państwa. Z tekstu odnalezionych i wydanych przez Antoniego Gąsiorowskiego uchwał piotrkowskich (*Conclusiones convencionis Pyotrzkowyensis pro die beati Dionisii instituta*) wynika, że zajmowano się także sprawami fałszywych monet, taksami wojewodzińskim, kompetencjami sądowymi starostów. Doniosłą uchwaloną na tym sejmie ustawą był nakaz posługiwania się w sądach prawem pisanym w trosce o jednolitość prawa w całym kraju (*Item de iurium terrestrium practica et stilo talis est ordinatum, quid in toto regno uniforme existat et sub una practica observetur seu practicetur unanimiter a tempore presentis convencionis, iurium scriptorum dispositionem et statuta aliis desuper data et confecta*).⁵⁴

Wspomniane sejmiki prowincjonalne odbyły się w zaplanowanym czasie, a więc w pierwszej dekadzie grudnia 1468 r. Na sejmik w Nowym Mieście Korczynie przybyli posłowie wielkopolscy.⁵⁵ Z faktu tego wynikało, że poczucie wspólnoty i solidarności nakazywało szlachcie koronnej porozumiewać się ze sobą. Sejmik, a w istocie sejm w Nowym Korczynie podjął stosowną uchwałę podatkową ustanawiającą podatek wiardunkowy z dóbr szlacheckich płacony po połowie przez dziedzica i kmiecia.⁵⁶ Obowiązywać miał w całym kraju.⁵⁷

---

⁵² Jana Długosza *Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, Księga dwunasta 1462 - 1480, Warszawa 2006, s. 236:

⁵³ F. Piekosiński mylnie określił ten sejm jako „wiec senatorski powszechny”. *Idem, Wiece*, nr 152, s. 238.

⁵⁴ A. Gąsiorowski, Uchwały piotrkowskie i nowokorczyńskie roku 1468, „Czasopismo Prawno-Historyczne” t. 20, 1968, z. 2, s. 67 - 74.

⁵⁵ Jana Długosza *Roczniki*, Księga dwunasta, s. 238.

⁵⁶ T. Szulc, Uchwały podatkowe dla szlacheckich dóbr ziemskich za pierwszych Jagiellonów (1386 - 1501), Łódź 1991, s. 84.

⁵⁷ O. Balzer, *Corpus Iuris Polonici Medii Aevi*. Program wydania zbioru ustaw polskich średniowiecznych oraz regesta tychże ustaw, Lwów 1891, s. 68, nr 215.

Na sejmie w Piotrkowie w październiku 1468 r.⁵⁸ wzięli udział posłowie szlachty wybrani na sejmikach. Krótka relacja o tym sejmie zamieszczona w liście arcybiskupa gnieźnieńskiego do biskupa krakowskiego Jana w sprawie zwołania synodu w Łęczycy na 12 marca 1469 r. wspomina o sporze między senatorami świeckimi i całą szlachtą (*barones et totam militiam*).⁵⁹ Reprezentujący szlachtę posłowie zostali tym samym utożsamieni z ogółem swoich mocodawców. Ten sposób użycia terminów *militia* czy *nobilitas* w opisie sejmów nie był rzadkością w 2 połowie XV w. Występował także w opisie Jana Długosza sejmku piotrkowskiego obradującego w styczniu 1478 r.⁶⁰ Jak czytamy w Długoszowych *Rocznikach* „(...) radzili niektórzy, aby w tak wielkim niedostatku uchwalić pobór wiardunkowy od kmieci. Czemu, gdy się jednak wielu szlachty sprzeciwiło, nie przyszło do żadnej stosownej uchwały i rzecz całą odesłano do sejmików, na których lubo wszystkie ziemie głosowały za ustanowieniem poboru”.⁶¹ Choć Długosz mówi w tym przypadku o sprzeciwie szlachty na sejmie, a nie posłów, wspomniana szlachta to w istocie posłowie sejmikowi wyposażeni w instrukcje zakazujące im udzielenia zgody na podatek.⁶² Wniosek taki wydaje się oczywisty w świetle zapisków w „Rachunkach królewskich”. Informują one, że w dniu 30 stycznia 1478 r., a więc w przedostatnim dniu obrad, z Piotrkowa wysłani zostali gońcy królewscy (*cubicularii*) z „listami do szlachty” (*cum litteris ad terrigenas*). Wysłano ich do poszczególnych województw wielkopolskich.⁶³ Gdyby więc szlachta, a nawet tylko jej mniejsza część, była osobiście obecna na sejmie walnym, zarówno odsyłanie sprawy podatków na sejmiki, jak też wysłanie przez króla listów do szlachty w poszczególnych województwach byłoby nonsensem. Procedura ta jest natomiast zrozumiała i normalna w sytuacji obecności posłów sejmikowych na sejmie walnym.

Nie może być żadnych wątpliwości co do udziału posłów ziemskich na sejmie obradującym w Piotrkowie w dniach od 30 listopada do 29 grudnia 1485 r.⁶⁴ Dowodzą tego zapisy wypłat diet poselskich, tzw. strawnego w zachowanych rachunkach królewskich. Zanotowano w nich wypłaty diet posłom ziem sochaczewskiej i przemyskiej oraz województwa kaliskiego. Zapiski te są bardzo znamienne, dlatego warto przytoczyć je w całości:

[1] Piotrków, 19 grudnia 1485:

---

⁵⁸ Wg F. Pappégo pobyt króla Kazimierza Jagiellończyka trwał od 9 do 22 października 1468 r. Zob. F. Pappé, *Itinerarium Casimiri IV...op.cit.*, s. 4.

⁵⁹ *Acta Capitulorum nec non Iudiciorum Ecclesiasticorum selecta*, ed. B. Ulanowski, vol.II *Acta iudiciorum ecclesiasticorum dioecesium Gneznensis et Poznaniensis (1403 – 1530)*, Kraków 1902, s.260-261, nr 621.

⁶⁰ Sejm walny w Piotrkowie, obradujący od 12 stycznia do 1 lutego 1478 r. Zob. W. Fałkowski, *Rok trzech sejmów*, [w:] *Aetas media, aetas moderna. Studia ofiarowane prof. Henrykowi Samsonowiczowi w 70 rocznicę urodzin*, Warszawa 2000, s.438.

⁶¹ Jana Długosza Kanonika Krakowskiego *Dziejów Polskich Ksiąg Dwanaście*, przekł. K. Mecherzyńskiego t. V Ks. XII, Kraków 1870, s. 630, 667; F. Piekosiński, *Wiece*, nr 180, s. 242.

⁶² Do utożsamiania działania posłów z działaniem mocodawców upoważniały maksymy znane średniowiecznemu prawu kanonicznemu: (1) *potest quis per alium quo potest facere per se ipsum* oraz (2) *facere per alium, perinde est, ac facere per ipsum*, figurująca w *Corpus Iuris Canonici (Liber Sextus, Lib.5, tit. De regulis Iuris, reg. 67 i 72)*.

⁶³ *Rachunki Królewskie z lat 1471 – 1472 i 1476-1478*, opr. S. Gawęda, Z. Perzanowski, A. Strzelecka, Wrocław – Kraków 1960, Polska Akademia Nauk Oddział w Krakowie, Materiały Komisji Nauk Historycznych Nr 2, s. 219 (cyt. niżej: *Rachunki królewskie*)

⁶⁴ Zob. W. Fałkowski, *Rok trzech sejmów*, s. 438, nr 45; R. Rosin, *Piotrków miejsce wieców, zjazdów, konferencji i sejmów przed 1493 r.*, [w:] *Piotrków sejmowy. Materiały z sesji naukowej odbytej 28 stycznia 1994 z okazji 500-lecia ukształtowania się Sejmu Polskiego, Piotrków Sejmowy, Piotrków 1995, Aneks: Wykaz sejmów piotrkowskich z lat 1406 – 1492*, s.34 nr 50.

*Item ipso die Mtas Regia quitavit generosum Slawyecz de Nyemyglow de triginta marcis pecuniarum ad rationem exaccionis fertonum terre sochaczowiensis per ipsum nunciis datis.*⁶⁵

[2] Piotrków, 19 grudnia 1485:

*Item pro Johanne Rybothyczki iudice premisliensi duodecim marce pecuniarum et totidem Hodnowski nunciis premisliensibus.*⁶⁶

[3] Piotrków, 28 grudnia 1485:

*Feria quarta festi sanctorum Innocencium recognicio data est Johanne Sapienski ad rationem exaccionis fertonum calisiensis, videlicet per manus Johannis Lanka sexagentos florenos hungaricales et quadringentas quinquaginta marcas communis pecunie per manus Przerambski, centum viginti marcas et centum duos florenos in auro per quatuordecim scottos, et viginti quatuor grossos per manus Ade Pyesksowski, centum quinquaginta marca minus tribus fertonibus et n u n c i i s terrestribus palatinatus Calisiensis pro convencione missis pro expensis viginti quinque marcas ad rationem exactoris fertonu calisiensis.*⁶⁷

Zapiski te wskazują na istnienie systemu pokrywania diet poselskich z podatków nadzwyczajnych płaconych przez szlachtę danej ziemi. Diety te wypłacał zasadniczo lokalny poborca podatkowy, który następnie był z tych wypłat kwitowany.⁶⁸ Niekiedy jednak procedura wypłat była inna. Zapiska nr 2 informuje o wypłatach na rzecz posłów ziemi przemyskiej bezpośrednio na sejmie. Podano przy tym nazwiska tych posłów. Byli to sędzia ziemski przemyski Jan Rybotycki⁶⁹ oraz Hodnowski.

Świadectwem udziału szlachty w debacie publicznej za pośrednictwem posłów sejmikowych jest zarejestrowana w Metryce Koronnej (t. XIV, s. 400) odpowiedź sejmiku generalnego w Kole na legację królewską, sporządzona ok. 20 października 1489 r. (*Responsum datun nuntio Regiae Maiestatis in convencione Colensi*).⁷⁰ Z dokumentu tego wynika, że w sejmiku w Kole wzięli udział poza senatorami także posłowie poszczególnych ziem w liczbie 14 osób (*nuntiis quatuordecim qui fuerunt de terris nostris*). Sejmik uchwalił, aby posłom tym wypłacono z podatku miejskiego po 5 grzywien na pokrycie kosztów poselstwa.⁷¹ Ze względu na to, że w ówczesnej Wielkopolsce odbywało się 10 sejmików, ilość 14 posłów nie obejmowała zapewne wszystkich, chyba że wyłączymy z niej sejmiki ziem mazowieckich: rawskiej, sochaczewskiej i gostyńskiej. Ziemie te stały się częścią Korony dopiero w latach 1462 – 1476.

---

⁶⁵ *Liber quittantiarum Regis Casimiri ab a. 1484 ad 1488 (Księga skarbowa króla Kazimierza Jagiellończyka)*, Teki Pawińskiego t. II, Warszawa 1897 (cyt. niżej: TP II), s. 78

⁶⁶ TP II, s. 79.

⁶⁷ TP II, s. 80.

⁶⁸ Najstarsza wzmianka źródłowa o dietach poselskich (wydatkach na koszty poselstwa) pochodzi z 1451 r. Zob. *Codex epistolaris saeculi decimi quinti, Pars Posteriori (2), ab anno 1444 ad annum 1492, cura J. Szujski*, Monumenta Medii Aevi Historica, t. II, Cracoviae 1876 [cyt. niżej: Cod. epist. s. XV, II] nr 109, s. 116. O strawnem zob.: I. Kanievska, „Strawne pieniądze” posłów koronnych w XVI wieku, [w:] *Poprzez stulecia. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Antoniemu Podrazie w 80. rocznicę Jego urodzin pod redakcją Danuty Czernskiej*, Kraków 2000, s. 45 – 55.

⁶⁹ Zm. przed 9 V 1498. Zob. *Urzednicy województwa ruskiego XIV – XVIII wieku (Ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka)* Spisy, opr. K. Przyboś, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1987, s. 231, nr 1968.

⁷⁰ Druk w : Cod. epist. s. XV, II, nr 256, s. 306 – 309, z datą: „pod koniec roku 1490”. Datację wydawcy (J. Szujskiego) skorygował A. Pawiński, wg którego dokument ten sporządzono na sejmiku w Kole w październiku 1489 r. Por. A. Pawiński, *Sejmiki ziemskie...*, s. 147. Stanowisko to podzielił J. Bardach, [w:] *Historia sejmów*, t.I, s. 39 - 40 oraz T. Szulc, *Uchwały podatkowe*, s. 126.

⁷¹ *Item conclusum est, quo istis nuntii quatuordecim, qui fuerunt de terris nostris, datur per quinque marcas pro expensis, quasi fecerunt in Colo, de pecuniis exactionis civilis*. Cod. ep. XV s., II, nr 256, s. 308.

We wspomnianej odpowiedzi figurują także informacje uzasadniające twierdzenie, że także w poprzedzającym ów sejmik generalny w Kole sejmie walnym w Piotrkowie, który obradował w sierpniu 1489 r., wzięli udział posłowie szlacheccy. Wskazuje na to następujący fragment dokumentu: *Item quamvis domine Johannes, feceritis mentionem, quod ista pecunia debet committi in defensionem terrarum Russiae, omnes qui sumus hic, in istis partibus favemus defensione fratribus nostris dominis terrarum Russiae. Ita tamen memoratum esse tractatum in conventione Pyotrkoviensi et fratres nostri iuniores etiam aliter consentire nolunt, nisi quod istud reliquatur arbitrio istorum dominorum tam de consilio quam de communitate, qui pecuniam habebunt in custodia.*⁷² We fragmencie tym przypomniano debatę na ostatnim sejmie w Piotrkowie⁷³ nad sprawą podatków, w której *fratres nostri iuniores* czyli posłowie gotowi byli wyrazić zgodę na podatek pod warunkiem, że o przeznaczeniu zgromadzonych pieniędzy będą decydować specjalnie wybrani na sejmikach szafarze “zarówno z rady jak też z pospólstwa”. Zapewne ten przekaz źródłowy skłonił także A. Pawińskiego do przyjęcia poglądu o obecności posłów na wzmiankowanym sejmie piotrkowskim w sierpniu 1489 r.⁷⁴

Sejmik w Kole w październiku 1489 r. nie uchwalił żądanych przez króla podatków. Odmowę uzasadniano przede wszystkim nieznaną stanowiska senatorów i szlachty małopolskiej, a nadto przyjętym wcześniejszym uzgodnieniem wspólnego działania: *quia nescimus voluntatem dominorum tam consiliariorum quam de communitate illarum partium, qui inter se ita dicunt conclusisse et praemisse, quod iste partes sine illis et e converso in nihil debuerunt consentire neque etiam aliquid tractare, nisi unanimi voluntate utrarumque partium, quibus nollemus esse in aliquo culpabiles.*⁷⁵ Fragment ten w przekładzie A. Pawińskiego brzmi następująco: „Naprzód dlatego, że nie wiemy, jaka tam jest wola panów i szlachty małopolskiej, którzy między sobą postanowili (jak powiadają), iż my bez nich i oni bez nas nie powinni byli na cośkolwiek się zgadzać lub nawet roztrząsać, jeno za jednomyślną zgodą obu prowincji, nie chcielibyśmy więc im w niczem uwłaczać [...]”.⁷⁶ W stanowisku sejmiku w Kole ujawniło się więc w całej pełni przekonanie o potrzebie wspólnych narad nad sprawą podatków ze szlachtą małopolską.⁷⁷

Przed 1493 r. udział posłów w sejmach nie znajdował wyraźniejszego odbicia w formułach dyspozycyjnych zapadłych na sejmach aktach prawodawczych. Nie zaznaczano także funkcji poselskich w wykazach świadków. Praktyka ta jest znana z czasów późniejszych, a więc po 1493 roku. Ogólne formuły o zgodzie *communitas, proceres* czy też *nobiles*, w rzeczywistości zawsze oznaczały posłów. Spostrzeżenie to dotyczy w szczególności sejmu piotrkowskiego z 1493 r. Dowodząc udziału posłów ziemskich w tym sejmie, Juliusz Bardach oparł się na wydaniu konstytucji sejmowej z 1493 r. zamieszczonej w *Ius Polonicum* J. W. Bandtkiego.⁷⁸ Figurowała w niej formuła dyspozycyjna, informująca, iż doszła ona do skutku *unanimi voto*

⁷² Cod. ep. s. XV, II, nr 256, s. 308.

⁷³ Sejm w Piotrkowie w sierpniu 1489 r. Zob. W. Fałkowski, Rok trzech sejmów, s. 438.

⁷⁴ Por. A. Pawiński, Sejmiki ziemskie, s. 147: „Inaczej się stało w następnym 1489 roku na sejmie piotrkowskim, na którym (koniec sierpnia, początek września), król wystąpił z wnioskiem, żądając uchwalenia akcyzy jednorocznej oraz podatku miejskiego. Rokowania z Wielkopolanami (prawdopodobnie w osobie przybyłych od nich posłów) nie odniosły pożądanego skutku i zaszła potrzeba złożenia sejmu prowincjonalnego wielkopolskiego w Kole”.

⁷⁵ Cod. ep. s. XV, II, nr 256, s. 306.

⁷⁶ A. Pawiński, Sejmiki ziemskie, s. 148. Por. też przekład J. Bardacha, [w:] Historia sejmu, t. I, s. 40.

⁷⁷ A. Pawiński podał bez wskazania źródła informację, że na sejmie w Kłodawie w marcu 1487 r. obecni byli posłowie sejmików wielkopolskich (tegoż, Sejmiki ziemskie, s. 147). Zob. też: T. Szulc, Uchwały podatkowe, s. 123.

⁷⁸ *Ius Polonicum, codicibus veteribus manuscriptis et editionibus quibusque collatis*, ed. J. W. Bandtkie, Varsaviae 1831, s. 323.

*procerum et comitatum regni nostri*⁷⁹. Wyrażenie *comitates* Bardach tłumaczył jako „sejmiki,” odwołując się przy tym do przykładu Węgier, gdzie w ten sposób nazywano lokalne zgromadzenia szlachty. Wywody Bardacha polegają jednak na nieporozumieniu. Zamieszczona w *Ius Polonicum* wersja konstytucji zawiera błędną lekcję jej brzmienia. Bolesław Ulanowski, który wydał analogiczny tekst w t. III „Kodeksu listów z XV stulecia”, wyraz ten odczytał jako *communitatum*. W tej wersji tekst ten figuruje w odpisie kórnickim⁸⁰. Dlatego też w *Volumina Constitutionum* przedrukowano wydanie B. Ulanowskiego.⁸¹ *Communitas* szlachty wymieniana w aktach sejmowych w 1493 r. to nie tłumne zgromadzenie szlachty, lecz reprezentujący ją na sejmie posłowie. Wynika to z innych aktów uchwalonych na tym sejmie, jak w szczególności z uniwersałów podatkowych poboru wiardunkowego i czopowego,⁸² w których formuła dyspozycyjna przybrała postać następującą: *ex unanimi consilio et voluntate omnium consiliariorum nostrorum tam spiritualium quam saecularium, necnon omnium communitatum quarum nuntii ex omnibus terris ad eandem conventionem generalem convenerant*⁸³. Zgoda szlacheckiej *communitas* wspomniana w formule dyspozycyjnej konstytucji z 1493 r. była w istocie zgodą posłów wydelegowanych na sejm przez sejmiki.

Za panowania Kazimierza Jagiellończyka sejmy walne zwoływano niemal co roku.⁸⁴ Nie było ich jedynie w latach 1448, 1450, 1475, 1480-1483 r. W niektórych latach odbywały się dwa sejmy walne (1455, 1456, 1457, 1463, 1472, 1478, 1479, 1484, 1488).⁸⁵ Wyjątkowo w 1459 r. sejmy walne zwoływane były aż trzykrotnie. W sumie w okresie 45 lat rządów Jagiellończyka obradowały łącznie 53 sejmy walne. Tego rodzaju ciało zbiorowe było więc stałą instytucją państwa, a nie jakimś okazjonalnym zgromadzeniem politycznym.

Sejmy były zwoływane jako zgromadzenia, na których miały miejsce przede wszystkim obrady panów rady oraz sądy królewskie. W czasach Kazimierza Jagiellończyka doszły do tego sprawy skarbowe, w tym podatki.⁸⁶ Na sejmach walnych zapadały także doniosłe uchwały z zakresu prawa sądowego i organizacji wymiaru, czego przykładem są powołane wyżej *Conclusiones* sejmu piotrkowskiego z 1468 r.⁸⁷ Na debatę w tych sprawach zapraszano szlachtę. Byli to zrazu niżsi urzędnicy ziemscy, a następnie po 1454 r. - posłowie szlacheckich *communitates*. Zapewne przybywała także na miejsce sejmowe szlachta nieurzędnicza.

Przed 1468 r. tryb poselstwa nie był ustalony. Na sejmach występowali posłowie wybierani *ad hoc* zależnie od okoliczności oraz w różnej liczbie. W grudniu 1457 r. w Piotrkowie wszystkie ziemie ruskie tj. lwowską, przemyską, chełmską, halicką, sanocką, śniatyńską i podolską reprezentował jeden poseł. Był nim podstoli lwowski Mikołaj Gołogórski, występujący *nomine omnium prelatorum, dignitariorum et terrigenarum Russie videlicet Leopoliensis, Premisliensis, Chelmensis, Haliciensis, Sanoczensis, Snatynensis et Podolie*

⁷⁹ J. Bardach [w:] *Historia sejmu*, t. I, s. 48; tegoż, *O stawianiu się sejmu polskiego ...*, s. 46.

⁸⁰ Zob. W. Uruszczyk, *Kórnicki rękopis układu prawa polskiego Jana Sierakowskiego z XVI wieku*, *Czasopismo Prawno-Historyczne*, t. XXXVI, 1984, 2, s. 171 – 177.

⁸¹ VC t. I/1, s. 48.

⁸² VC I/1, s. 55, 57.

⁸³ VC I/1, s. 57.

⁸⁴ Por. zestawienie W. Fałkowskiego [w:] tegoż, *Rok trzech sejmów...* s. 437-438.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ Szczegółowo tryb uchwał podatkowych i rolę sejmów w tym zakresie omówił Tadeusz Szulc w pracy pt. „Uchwały podatkowe ... *op cit.*, *passim*.

⁸⁷ A. Gąsiorowski, *Uchwały piotrkowskie...*, s. 67 – 74.

terrarum.⁸⁸ Pojawiali się posłowie całej prowincji – jak na sejmie w 1459 r. , na który przybyli – jak recjonował Jan Długosz – “posłowie ziem krakowskich, których przywódcami byli Jan Rytwiański, Jan Tarnowski i Jan Melsztyński”.⁸⁹ W 1465 r. na sejm walny w Nowym Korczynie (obradował od 6 do 21 maja) przybyli 4 panowie wielkopolscy z pełnomocnictwami (*cum plena potestate aliorum destinati*).⁹⁰ Byli to 3 wojewodowie – poznański, kaliski i łęczycki oraz podkomorzy poznański. Uchwalono na sejmie tym podatek wiardunkowy z ziem małopolskich i ruskich. Wielkopolan obciążono podatkiem 6 groszy z łana. Na miasta nałożono szos.⁹¹ Praktykowano też zapraszanie na sejm prowincjonalny posłów drugiej prowincji. Tak było w 1461 i 1465 r. , kiedy odbyły się sejmy w Nowym Korczynie a więc w miejscu zwyczajnym sejmików generalnych Małopolski. Na sejmy walne w Korczynie i Kole posłowie z drugiej prowincji przybywali w składzie uszczuplonym. Procedurę tego rodzaju zastosowano także w 1467 r. po nieudanym sejmie piotrkowskim⁹² i 1468 r.⁹³

W 2 połowie XV w. mechanizm działania przez posłów nie był bynajmniej przypadkowy, ale w pełni ugruntowany. Wskazuje na to ogłoszony w *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*⁹⁴ list dygnitarzy małopolskich z pierwszych dni lutego 1451 r. do arcybiskupa lwowskiego, biskupa chełmskiego oraz wojewodów, kasztelanów, starostów et *dignitariis terrarum Russiae*. W liście tym nadawcy informują, że na odbytym w Nowym Korczynie sejmiku generalnym (*colloquium generale*) *pro festo Purificationis* [2 luty 1451] przybyli posłowie króla: Mikołaj kustosz krakowski oraz drugi poseł o imieniu Krzesław. Za ich pośrednictwem król, przebywający w tym czasie na Litwie, apelował, aby na sejm walny (*conventio generalis*) w Brześciu Ruskim w celu wspólnych narad z Litwinami przysłano 20 posłów z obojga stanów (*ex utroque statu*) z pełnomocnictwami (*cum hac legatione et mandatis, ut conventio generalis in Brzescye Ruthenicali pro tempore nobis beneplacito in tempore gravaminum fieret, ad quam ex utroque statu nostri Regni viginti personae cum pleno mitterentur mandato*), aby odbyli narady z równą liczbą posłów litewskich. Chodzi zwłaszcza o wspólną obronę przed Tatarami. Senatorowie małopolscy zdecydowali, aby odbyć wspólny sejmik ziem krakowskiej i Rusi (*particularis conventio terrarum Cracoviensis et Russie*) *pro dominica Reminiscere* w Nowym Korczynie, na który zapraszają senatorów i dygnitarzy ruskich. Wzywają o wybór posłów i przysłanie ich z pełną mocą (*plena potestas*) na sejm prowincjonalny w Korczynie: *Placeat igitur V. caritatibus aliquos viros ex vobis praestantiores ingenio et affectione in rempublicam deligere et eis plena potestate tradita in praefatam Novae Civitatis conventionem destinare*.

Jest znamienne, że po 1468 r. źródła nie notują praktyk przysyłania na sejm posłów całej prowincji w szczupłym gronie kilku osób. Wprawdzie z milczenia źródeł trudno wyciągać jakieś pewne wnioski, ale w tym przypadku milczenie to jest znamienne i pozwala na

⁸⁸ Akta Grodzkie i Ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie wskutek fundacji śp. Aleksandra hr. Stadnickiego wydane staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego, t. V, Lwów 1875 [cyt. niżej: AGZ t. V], nr CLIV, s. 204.

⁸⁹ Długosz, *Dzieje Polski*, t. V Ks. XII, s. 293 – 295. O sejmie tym zob.: W. Fałkowski, *Elita władzy w Polsce za panowania Kazimierza Jagiellończyka (1447 – 1492)*, Warszawa 1992, s. 91 – 92; tegoż, *Rok trzech sejmów*, s. 433; J. Kurtyka, *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997, s. 369.

⁹⁰ T. Szulc, *Uchwały podatkowe*, s. 75-76.

⁹¹ Długosz, *Dzieje Polski*, t. V Ks. XII, s. 385.

⁹² Długosz, *Dzieje Polski*, t. V Ks. XII, s. 450.

⁹³ Długosz, *Dzieje Polski*, t. V Ks. XII, s. 485.

⁹⁴ Kraków, na początku 1451 (przed 20 marca). List senatorów małopolskich do senatorów Rusi Czerwonej (z Kodeksu Chodyńskiego) *Codex epist.* s. XV, II, nr 107, s. 114 – 115.

wniosek, że od 1468 r. w sejmie brali udział posłowie wybrani na sejmikach. Ich liczba musiała być istotnie większa. Przytoczone przekazy źródłowe przekonują w sposób oczywisty, że zaproszenie w 1468 r. do udziału w sejmie posłów wybranych przez szlachtę na sejmikach było swego rodzaju naturalnym krokiem w rozwoju ustroju parlamentarnego ówczesnej Polski.

Zapiski w Rachunkach królewskich z lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XV w. pozwalają zasadnie domniemywać na istnieniu wykształconej już procedury zwoływania sejmiku walnego. Jednym z jej elementów była ekspedycja listów zwoływających sejmiki i sejm adresowanych do senatorów, niższych urzędników ziemskich oraz pozostałej szlachty.

Dowodzą tego w szczególności następujące zapiski z listopada 1477 r. :

[1] *Item eodem die [23 XI 1477] Garbowsky cubiculario eunti ad teras Rauensem et Radomiensem cum litteris convocacionis dedi pro pothwodis octo gr. et domino Stanczyk dedi pro expensis; acta sunt hec Cracovie.*⁹⁵

[2] *Item eodem die Mszura eunti ad teras Cracoviensem et Sandomiriensem cum litteris convocacionis dedi pro pothwodis et expensis florenum; acta sunt hec Cracovie.*⁹⁶

[3] *Item feria sexta post festum s. Martini [14 XI 1477] dedi Sbersky florenum eunti in terras Russie; acta sunt hec Cracovie die quo supra.*⁹⁷

Litterae convocacionis to bez cienia wątpliwości listy sejmowe (*litterae conventionis*) zwołujące sejm walny na dzień 12 stycznia 1478 r.⁹⁸

W rachunkach królewskich z czasów panowania króla Kazimierza Jagiellończyka figurują także zapiski wypłat na rzecz osób wysyłanych w charakterze legatów królewskich kierowanych “do ziem” (*ad terras*) lub “na sejmiki powiatowe (ziemskie)” (*ad conventions particulares*):

[4] *Item eodem die [11 XII 1477] Thargowiczsky notario florenum eunti ad convencionem in Opathow; acta sunt hec in Gedlna die quo supra.*⁹⁹

[5] *Eodem die ibidem [10 X 1485] sua Serenitas decem marcas Danieli notario dedit ad terras sandomiriensem, lublinensem et radomiensem eunti ad Mathiam Malodobri theleonatorem radomiensem super thelonei rationem.*¹⁰⁰

[6] *Eodem die [6 I 1486] domino Andree Roza de Borzyszewicze preposito lancicienski quitancie sunt date. Primo expense ad convenciones¹⁰¹ eunti ad exactorem calissiensensem super fertones quinque marce. Ad exactorem cracoviensem decem marce super fertones. Ad*

---

⁹⁵ Rachunki, s. 201

⁹⁶ Rachunki, s. 201

⁹⁷ Rachunki, s. 202. Adnotacja wydawców: zapiska skreślona

⁹⁸ Zob. wykaz sejmów w: W. Fałkowski, Rok trzech sejmów, s. 438.

⁹⁹ Rachunki, s.215

¹⁰⁰ TP II, s. 52

¹⁰¹ Wydawca *Liber quittantiarum* z czasów Kazimierza Jagiellończyka A. Pawiński w swej edycji drukowanej w TP II, s.89 w miejsce *convenciones* umieścił wyraz *Camiencenses* (kamienieckich?), co jest moim zdaniem niezgodne z oryginałem i nonsensowne. W świetle oryginału czyli Metryki Koronnej t. XIII, k. 95v wyraz ten odczytuję jako *convenciones*.

*exactorem poznaniensem super fertones quinque marce. Ad exactorem fertorum lanciciensis terre quinque marce. Ad exactorem siradiensem quinque marce. Ad exactorem siradiensem quinque marce super fertones pro expedicione vero vie ruthenice. etc.*¹⁰²

[7] [4 II 1487] *Item pro honorabili Jacobo Sokolowski notario due marce pro expensis ex ciza chelmensis ad conventiones particulares eunti.*¹⁰³

[8] [2 X 1487] *Item Vincencio Przerambski secretario regio date sunt due quitancie sine titulo per quinque marcas ad exactores quoscunque fertorum, quos sibi intitulaverit ad racione eorum residuitats pro expensis, in terras Maioris Polonie eunti.*¹⁰⁴

Legaci królewscy udawali się na sejmiki wyposażeni w instrukcję (określaną w literaturze jako legacja), której szczególnie ważnym wątkiem było wezwanie króla o wybór posłów na sejm i udzielenie im pełnej mocy stanowienia. Z okresu panowania Kazimierza Jagiellończyka nie zachowały się teksty takich legacji na sejmiki koronne. Znana jest jednakże legacja królewska z na Sejm Pruski w Elblągu w 1488 r.. Figuruje w niej wezwanie o wybór na sejmikach posłów z pełną mocą stanowienia i przyjazd ich na sejm (*nuntiosque cum plena potestate ad conventionem (...) expedirent*).¹⁰⁵ Jak trafnie sądzi Juliusz Bardach, legacja ta została zrehabilitowana według obowiązującego w Polsce formularza.¹⁰⁶ Najstarszy znany tekst legacji na sejmiki przedsejmowe w Koronie opublikował A. Pawiński. Pochodzi ona z 1503 r. W zakończeniu jej figuruje apel króla do sejmikującej szlachty o wybór posłów z pełną mocą stanowienia podobny do tego, jaki występował w powołanej wyżej legacji na Sejm pruski: *Et de alias maximis negociis Regni, que proponuntur Piotrkowie, deliberandum erit. Itaque Mtas R. rogat, hortatur et mandat, ut tales et tot nuncios eligatis et mittatis illas Colensem et tandem Pyotrkoviensem, ituros, qui facultatem haberent vestro nomine omnia faciendi, que premissa concernunt queque per se essetis consulturi et discreturi.*¹⁰⁷

W Metryce Koronnej pośród inskrypcji dokumentów z roku 1489 figurują wpisy dotyczące miejsc i terminów sejmików ziemskich. Znane były A. Pawińskiemu, który opublikował je w monografii o *Sejmikach ziemskich*.¹⁰⁸ Zwracając uwagę na zróżnicowane terminy obrad poszczególnych sejmików, podkreślał, że chodziło o to, „iżby ukończone były na kilka dni przez zebraniem się sejmu głównego prowincjonalnego, na któryby posłowie z różnych ziem choćby najodleglejszych na czas oznaczony zdążyć mogli.”¹⁰⁹ Tym samym badacz ten przyznawał, że sejmiki ziemskie były zwoływane przed 1493 r. dla obierania posłów na sejmiki generalne i sejmy. Z faktu tego nie wyciągnął jednak żadnych istotnych wniosków dla sprawy genezy sejmu dwuizbowego. Twierdził nawet, że choć w okresie tym na sejmikach generalnych obecni byli posłowie sejmików ziemskich „przez to nie wyłącza się obecność

¹⁰² TP II, 89.

¹⁰³ TP II, s. 133.

¹⁰⁴ TP II, s. 172.

¹⁰⁵ Zob. list Mikołaja Kościeleckiego, sekretarza królewskiego do Mikołaja Tungena, arcybiskupa gnieźnieńskiego z 13 grudnia 1488 r.: „, aby coetus consiliariorum possint effectualiter, respondere ad legacionum regie mtatis, nonnui dominos palatinos, castellanos et capitaneos scriptis, ut in suis districtibus conventiones particulares celebrarent et civitates, quod se alias cum opidis simul intelligerent, nunciosque cum plena potestate ad conventionem Elbinensem pro dominica Reminiscere translata[m] [15 III 1489] et nomine regie mtatis per me institutam et divulgatam expedirent”. Akta Stanów Prus Królewskich, t. I (1479 – 1488), wyd. Karol Górski i Marian Biskup, Toruń 1955, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Fontes 41, s. 544, nr 283. Zob. też ibidem, s. 545, nr 284.

¹⁰⁶ J. Bardach, *Początki sejmu*, s. 48.

¹⁰⁷ A. Pawiński, *Sejmiki ziemskie*, Dodatek, s. LXVI.

¹⁰⁸ A. Pawiński, *Sejmiki ziemskie*, s. 151-152

¹⁰⁹ Ibidem, s. 152.

szlachty nieraz nawet w większej liczbie”.¹¹⁰ Nie powołał jednak żadnego konkretnego historycznego źródła, które potwierdzałoby tę opinię. Trudno więc uznać ją w tym punkcie za wiarygodną. Ze swej strony, wspomniane wyżej wpisy miejsc i terminów sejmików ziemskich w Metryce Koronnej z 1489 r. należy moim zdaniem uznać za świadectwo rozwiniętego już ustroju parlamentarnego państwa, w którym sejmiki ziemskie stanowiły istotne ogniwo. Procedura zwołania sejmików ziemskiej wymagała od Kancelarii Koronnej szczególnej aktywności i dbałości o formy, stąd wspomniane wpisy. Podobne, choć znacznie rozbudowane, znamy z okresu późniejszego.¹¹¹ Formy te wypracowywano w czasach Kazimierza Jagiellończyka.

W procedurze zwołania sejmów w dawnej Polsce rolę inicjującą odgrywały tak zwane ‘deliberatoria’.¹¹² Były to listy królewskie adresowane do członków rady monarszej z zapytaniem o stanowisko w sprawie zwołania sejmów walnych. Listy tego rodzaju znane są przede wszystkim z XVI i dalszych stuleci. Praktyka deliberatoriów kształtowała się jednak w poprzednim wieku. Najstarszym znanym mi śladem źródłowym tej praktyki jest list kardynała Zbigniewa Oleśnickiego, biskupa krakowskiego do króla z początku 1451 r.¹¹³

W liście tym znajduje się wzmianka o listach, jakie król wysłał *ad praelatos et barones maioris Poloniae* z zapytaniem w sprawie zwołania sejmów walnych z udziałem panów litewskich. W odpowiedzi na list króla, Oleśnicki oświadczył o całkowitej zgodzie na zwołanie tego sejmów (*unanimi et concordi voluntate v. S. super celebratione dictae conventionis efficacem dedissemus responsum*).¹¹⁴

Krół wzywał do udziału w sejmikach swoich doradców i urzędników. W czasach rozwiniętego parlamentaryzmu wezwanie królewskie przybierało formę specjalnego pisma, przygotowanego przez Kancelarię koronną. Za najstarszy przykład takiego listu sejmowego wypada uznać pismo króla Kazimierza do Jakuba z Dębna z 4 sierpnia 1466 r.¹¹⁵ Król informuje w nim adresata o zwołaniu sejmiku ziem krakowskiej i sandomierskiej w Nowym Korczynie *pro festo Sancti Bartholomei* [24 sierpnia 1466] i wzywa adresata do wzięcia w nim udziału: (s. 234) *...statuimus terrarum Crac. et Sandom. praelatos, consiliarios et dignitarios in Novam Civitatem Korczyn pro festo S. Bartholomei congregare, ut simultaneo conformique consilio et fortiori obice communi incendio occurratis. Affectamus eatenus Tua Sinceritate, ut pro dicto festo S. Bartholomei sua praesentia ibi in Nova Civitate Korczyn adesse velit, consulturus quo pacto dominia regni nostri ab huiusmodi incursibus valeant praeservari et limites regni defensari.*

W 1502 r. w swoim liście do króla Aleksandra kardynał Fryderyk Jagiellończyk określił mianem “dawnego i zawsze zachowywanego zwyczaju” (*vetera et semper observata consuetudo*) wysyłanie na sejmiki przedsejmowe legatów (posłów) królewskich w celu przedstawienia powodów zwołania sejmów.¹¹⁶ Równocześnie – jak pisał kardynał – wysyłano pokojowców królewskich z listami królewskimi “do panów” (*ad dominos*) czyli do senatorów. Dodał przy tym, że wielu z nich skarży się, że nie wzywani są na sejmiki wogóle, albo wzywani za późno, aby móc na nie przybyć na czas.¹¹⁷ Wspomniany list kardynała

¹¹⁰ A. Pawiński, Sejmiki ziemskie, s. 153.

¹¹¹ Por. W. Uruszczak, Sejm walny koronny z lat 1506 – 1540, Warszawa 1980, s. 69 – 91.

¹¹² Ibidem, s. 59 – 62.

¹¹³ Codex epistolaris s. XV, II, nr 108, s. 115.

¹¹⁴ Ibidem.

¹¹⁵ Codex epistolaris s. XV, II, nr 205, s. 233 – 234.

¹¹⁶ „Nuntios etiam proprios iuxta veterem et semper observatam consuetudinem ad easdem conventiones particulares V. Mtas mittat exposituros causa conventiones institutae” (cyt. za A. Pawiński, Sejmiki ziemskie, Dodatki, s. LXV).

¹¹⁷ Ibidem.

Fryderyka dowodzi dawności praktyki zwoływania przed sejmami walnymi sejmików ziemskich przedsejmowych, która nie mogła ukształtować się w ostatnim dziesięciu lat XV w., lecz ustalała się z całą pewnością od dobrych kilkudziesięciu lat. W prawie kanonicznym, z którego pochodził termin prawniczy *vetera consuetudo* miano "starodawnego zwyczaju" (*vetera consuetudo*) oznaczał w istocie zwyczaj niepamiętny. Jest niemożliwe, aby ktokolwiek w 1502 r. użył takiego określenia do praktyki zwoływania sejmów walnych zapoczątkowanej dopiero w 1493 r.¹¹⁸

Według Adolfa Pawińskiego i innych badaczy początków staropolskiego parlamentaryzmu argumentem za uznaniem sejmów piotrkowskich z 1493 za pierwszy sejm dwuizbowy był w szczególności brak ogólnopolskiego ustawodawstwa sejmowego z 2 połowy XV w. oraz swoista "konkurencyjność" sejmów walnych oraz sejmików, zwłaszcza prowincjonalnych. To właśnie na sejmach prowincjonalnych, zwykle obradujących w Kole i Nowym Mieście Korczynie, dochodziły do skutku uchwały podatkowe, a nie na sejmach walnych. W rzeczywistości argumenty te nie są przekonujące. Teza, że przed 1493 r. na sejmach nie uchwalano ustaw o randze ogólnopolskiej mija się z prawdą historyczną. Sejmy walne uchwały wcale często ustawy ogólnopolskie. Wynika to w sposób oczywisty z zestawienia Oswalda Balzera¹¹⁹, jak też z ustaleń Tadeusza Szulca. Na podstawie badań T. Szulca¹²⁰ można stwierdzić, że sejmy walne ogólnopolskie podjęły uchwały podatkowe w latach: 1453, 1455, 1456, 1458, 1459, 1461, 1463, 1465, 1466, 1468, 1470, 1475, 1478, 1479, 1484, 1485, 1487, 1488, 1489, 1490. Na kilku sejmach zapadły uchwały o pospolitym ruszeniu: 1464, 1474, 1477. Uchwalano także ogólnopolskie statuty: 1447, 1451, 1468. "Konkurencyjność" sejmików prowincjonalnych z sejmem walnym to w istocie element dialogu politycznego między monarchią a szlachtą, który leżał u podstaw ustroju parlamentarnego XV-wiecznej Polski. Nie mogąc osiągnąć zgody szlachty na sejmie walnym, odsyłano sprawę na sejmiki prowincjonalne, a nawet na sejmiki ziemskie. Dla króla Kazimierza uzyskanie od szlachty zgody na podatki było podstawowym elementem polityki wewnętrznej, a tym samym skutecznego rządzenia państwem. O zgodę tę zabiegano już na sejmikach przedsejmowych. Poselstwo sejmików stało się więc normalnym instrumentem debaty publicznej i dla osiągnięcia zgody narodu politycznego, którym była szlachta. Tym samym tylko za pośrednictwem posłów można było podejmować ważne pod względem prawnym uchwały podatkowe. Za występowaniem posłów ziemskich na sejmach walnych i sejmikach prowincjonalnych począwszy od końca lat sześćdziesiątych XV w. świadczy moim zdaniem fakt bardzo częstego odsyłania sprawy podatków z sejmów na sejmiki. Potrzeby takiej by nie było, gdyby w sejmach walnych brał istotnie udział "tłum" szlachty. Po cóż odsyłałoby sprawę na sejmiki, gdyby w sejmie walnym uczestniczył ogół szlachty? Podstawą odesłania sprawy podatków do sejmików mógł być jedynie brak odpowiedniego umocowania ze strony obecnych na sejmie posłów sejmikowych.¹²¹ Nie można wykluczyć, że szlachta nieurzędnicza przybywała na sejmy także osobiście. Ściągały ją na sejmy w szczególności sprawy sądowe. Z pewnością jednak nie brała udziału w obradach, w przeciwieństwie do posłów. Jest możliwe, że była także obecna na sejmikach prowincjonalnych, na których jednak pierwszorzędną rolę odgrywali posłowie sejmików ziemskich.

¹¹⁸ Por. też inny fragment wspomnianego listu kardynała Fryderyka do króla, w którym nazywa on zwyczajem (*mos*) poprzedzanie sejmów walnych przez sejmiki partykularne: *Illa rogamus, ut eam ipsam conventionem generaliter pro festo Purificationis Mariae proxime venturo indicere et instituere dignetur, praemissis tamen ex more particularis conventionibus, quae ut debite et legitime celebretur*. Ibidem.

¹¹⁹ O. Balzer, *Corpus Iuris ...op.cit.*, s. 60 – 70.

¹²⁰ T. Szulc, *Uchwały podatkowe...*, *passim*.

¹²¹ W. Uruszczak, *Poselstwo sejmowe w dawnej Polsce. Posłaniec, mandatariusz, poseł narodu*, „Czasopismo prawno-Historyczne” t. LXI, 2009, z. 1, s.47-63

III

Pierwszym sejmem walnym Królestwa Polskiego z udziałem posłów wybranych na sejmikach, a więc „dwuizbowym” nie był sejm piotrkowski z 1493 r., jak to nieustannie utrzymują polscy historycy, lecz sejm obradujący w październiku 1468 r. Obchody w 1993 r. 500-lecia ukształtowania się Sejmu Polskiego nietrafnie moim zdaniem podkreślały datę roku 1493, która w dziejach tej instytucji nie miała praktycznie żadnego znaczenia. Posłowie wyłonieni na sejmikach ziemskich pojawili się w sejmie walnym po raz pierwszy w 1468 r., jak to opisał Jan Długosz i nie ma dostatecznych podstaw, aby temu wielkiemu polskiemu dziejopisowi odmawiać wiary. W 2018 r. wypadnie 550 rocznica od tego wydarzenia. Nie powinna ona minąć bez żadnego oficjalnego echa.¹²²

---

¹²² Artykuł został przyjęty do druku w Księdze Pamiątkowej Prof. Janusza Kurtyki, przygotowywanej przez Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk.